

opinión

outros artigos

Precocidade cognitiva e hiperactividade na educación infantil
Mª Luisa García Sánchez, Luis Rodríguez Cao
m.luisagarcia@edu.xunta.es, lcao@edu.xunta.es
Equipo de Orientación Específico
A Coruña

Educación infantil ou o culto á velocidade
Concepción Sánchez Blanco, Universidade da Coruña, concha@udc.es

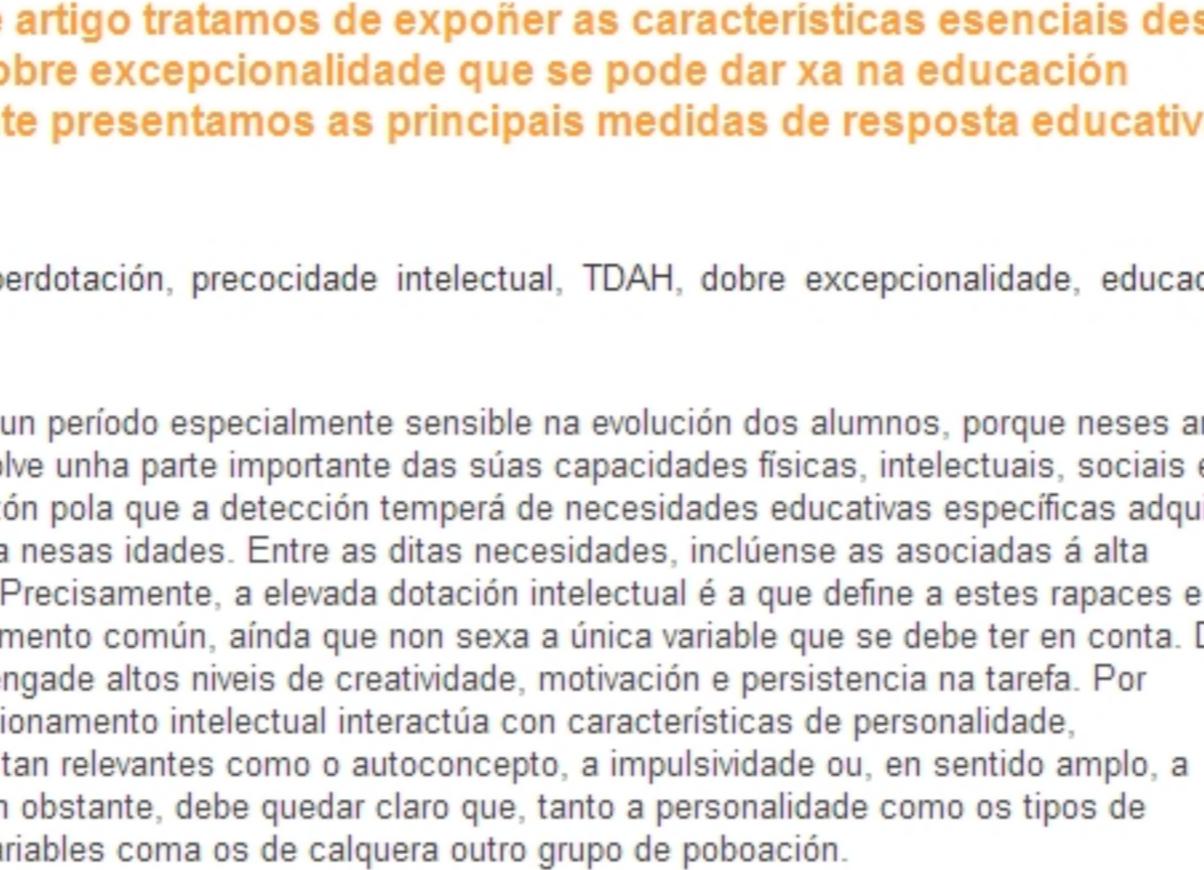
Educación para a saúde vocal: unha
realidade esquecida
María del Carmen Díaz Rodríguez, Escola de
Formación do Profesorado de
Lugo, karmele.diaz@usc.es

Relación familia-escola: superar a
marxinabilidade
M.ª José Mayorga
Fernández, m.j.mayorga@uma.es

A atención á infancia como reto educativo
Ángeles Abelleira Bardán, EEI Milladoiro,
angelesabelleira@edu.xunta.es

Precocidade cognitiva e
hiperactividade na educação
infantil

Mª Luisa García Sánchez, Luis Rodríguez Cao
m.luisagarcia@edu.xunta.es, lcao@edu.xunta.es
Equipo de Orientación Específico
A Coruña

O diagnóstico de alta capacidade adoita verse como a explicación a posibles dificultades escolares ou de adaptación. De igual maneira, os problemas de conducta e atención dos rapaces diagnosticados de Trastorno por Déficit de Atención con Hiperactividade (TDAH) poden enmascarar a súa cualificación intelectual. Neste artigo tratamos de expoñer as características esenciais deste alumnado con sobre excepcionalidade que se pode dar na educación infantil. Finalmente presentamos as principais medidas de resposta educativa que precisa.

Palabras clave: Superdotación, precocidade intelectual, TDAH, sobre excepcionalidade, educación infantil.

A educación infantil é un período especialmente sensible na evolución dos alumnos, porque neses anos o ser humano desenvolve unha parte importante das súas capacidades físicas, intelectuais, sociais e afectivas. Esta é a razón pola que a detección temprana de necesidades educativas específicas adquire unha grande relevancia nesas idades. Entre as ditas necesidades, inclúense as asociadas á alta capacidade cognitiva. Precisamente, a elevada dotación intelectual é a que define a estes rapaces e supón o seu único elemento común, aínda que non sexa a única variable que se debe ter en conta. De feito, Renzulli (1986) engade altos niveis de creatividade, motivación e persistencia na tarefa. Por supuesto, que ese funcionamento intelectual interactúa con características de personalidade, favorecendo aspectos tan relevantes como o autoconcepción, a impulsividade ou, en sentido amplio, a interacción social. Non obstante, debe quedar claro que, tanto a personalidade como os tipos de interacción, son tan variables coma os de calquera outro grupo de poboación.

Ao analizar as dificultades de adaptación na alta capacidade cognitiva, é conveniente aludir á "disincronía", termo proposto polo psicólogo francés Terrassier (1990), que fai referencia, entre outras cousas, ao desaxuste evolutivo que se produce entre o alto desenvolvemento cognitivo e a madurez emocional, desfasamentos relativamente frecuentes na etapa infantil. Así, estos rapaces manifestan conductas propias de alumnos de maior idade en aspectos cognitivos, mentres que poden presentar niveis de madurez emocional e de interacción social normais ou deficitarios. Naturalmente a disincronía non explica todas as dificultades adaptativas e emocionais, senón que estas obedecen a un conxunto de variables socias e de personalidade, que poden dener en diversos tipos de trastornos conductuais, como o TDAH.

Indicadores conductuais de TDAH na etapa infantil

O trastorno por déficit de atención con hiperactividade inclúe tres síntomas fundamentais:

- Alteracións na atención selectiva e sostida.
- Impulsividade.
- Inquietude motora.

A estes sinais, unicamente engade a existencia dun déficit nas funcións executivas, que afecta fundamentalmente á capacidade de inhibición e autocontrol. Nas primeiras idades estes indicadores concretánsen en diversas conductas, como a propensión a ter accidentes pola súa excesiva inquietud motriz, desobediencia, raluchas, dificultade para xogar sós, problemas de relación cos iguais, falta de atención e alteracións na lingua, na coordinación motora, no sono e na alimentación.

É relevante sinalar que nesta etapa é difícil establecer a diagnose de TDAH, pois a maioría destes nenos amosa algúns dos comportamentos sinalados. Así, débese distinguir con claridade entre conductas evolutivamente normais e indicadores de trastorno por déficit de atención, con ou sen hiperactividade. Neste caso, teñen que presentar tres condicións fundamentais:

- Unha intensidade e duración significativamente superior á habitual (mínimo de seis meses).
- Estas presentes en dous ou máis contextos habituais da vida do neno (casa, colexio).
- Xerar importantes limitacións de índole escolar, familiar, social ou persoal.

Características da alta capacidade cognitiva

Castelló e Martínez (1999) sintetizan esplendidamente as principais características destes alumnos en só tres grandes trazos:

Curiosidade orientada á comprensión

Tratan de atopar o sentido das cousas, o porqué máis que o que. Maximizan a significación das aprendizaxes e rexetan as explicacións pouco coherentes. Isto define bastante ben o seu estilo de aprendizaxe, non se trata de que busquen máis información sobre un tema, senón maior comprensión. Por estas razóns adoitan mostrar actitudes con altibaxos ante o currículo escolar, en función dos temas que se traten e do estilo docente do profesorado.

Interconexión da información

Dada a súa alta eficacia cognitiva, tenden a establecer relacions con informacions que pertenecen a contextos diferentes. Por iso, o seu estilo de recordo é máis reconstrutivo que recuperativo.

Versatilidade

Son eficaces ante tarefas diversas. Non é que sexan os que máis destacan en todo, pois sempre haberá algún que probablemente sobresaia máis nunha área concreta, senón que presentan un bo facer xeral que pode incluir actuacións brillantes.

A seguinte listaxe amplía estas características:

Capacidade intelectual

Aprenden con rapidez.
Riqueza de vocabulario e estrutura lingüística avanzada.
Comprensión de ideas complexas en relación á súa idade temperá.
Elevado nivel de persistencia nas tarefas polas que está motivado.

Pensamento creativo

Xera grande cantidade de ideas.
Extensa gama de intereses.

Gran curiosidade.

Liderado

Leva os outros a participar nas actividades que propón.
Responde ben á responsabilidade.
Posúe unha elevada autonomía para a súa idade.
É sensible, ainda que pode manifestar conductas de intolerancia.
Adoita ser autocrítico.

Motivación

Concéntrase nun tema e teima nel ata que o remata.
Abúrse facilmente con labores rutineiros.

Prefire traballar independentemente.

Manifesta fortes deseños de sobreas.

O alumno con alta capacidade e TDAH

Alta capacidade intelectual e TDAH non son diagnósticos incompatibles. Precisamente algunas das conductas que presentan os rapaces con precocidade cognitiva poden chegar a confundirse con trazos do TDAH como a desmotivación, a inatención ou o aburrimiento. Pardo de Santayana (2002) estudiou a conxunción de trazos descrita nos epígrafes anteriores e incluíu como definitorios desta sobre excepcionalidade os seguintes:

- Rexetan as tarefas repetitivas.
- Fan bromas en momentos non apropiados.
- Son impacientes ante o fracaso.
- Teñen baixa tolerancia á frustración.
- Tenden a impoñerse aos compañeiros.
- Mostran dificultade para cambiar de área de interese.
- A miúdo están en desacordo cos demás.
- Son moi sensibles emocionalmente. Poden presentar reaccións esaxeradas.
- Non les interesan os detalles.
- Rexetan a autoridade.

Naturalmente, estes alumnos requieren una resposta educativa axustada. É moi frecuente que a alta cualificación intelectual quede encubierta pola presenza de problemas de atención e de dificultades de adaptación na aula. O comportamento desordenado e impulsivo, ou a aparición de conductas desatenas relevantes, fai precisar a supervisión frecuente do profesor. Nesta situación non é difícil que se produzcan casos de rexetimento escolar. No ámbito familiar, reproducense esta concuxura provocando unha elevada ansiedade e desasosego pola escolarización.

Pautas de actuación

O primeiro paso consiste en establecer un proceso de avaliación axeitado. Para iso deberase acudir, tanto a procedementos informais (entrevistas cos pais e profesores, observación conductual en distintos contextos -aula, patio de recreo, etc.-), como a procedementos formais (escalas de intelixencia, de aptitudes, personalidade, anecdotogramas, autoconcepto, estilo de aprendizaxe, creatividade, cuestionarios de avaliación da conducta e escalas específicas para a detección de déficit de atención e hiperactividade). Así mesmo, deberase obter información sobre os antecedentes evolutivos e médicos de relevancia, a fin de descartar posibles problemas orgánicos.

Se os resultados deste proceso puxeran de manifesto unha precocidade cognitiva, supón que o alumno tería un alto ritmo de aprendizaxe, grande curiosidade intelectual, alta motivación e tendencia a seguir os seus propios criterios. Se se confirmasen os indicadores de TDAH, levaría consigo a existencia de elevada impulsividade, persistentes dificultades na atención e inquietude motriz. Neste suposto, resulta conveniente implicar os servizos médicos correspondentes. En relación aos aspectos sociais e de personalidade, non é infrecuente atopar escasa integración grupal, desinterese nos xogos, retrotraimento e baixa tolerancia á frustración.

Establishido o diagnóstico, cómpre deseñar a pertinente resposta educativa, que debería contemplar os seguintes aspectos:

Ámbito cognitivo

Proporxánse medidas de enriquecemento ou de adaptación curricular. Mediante unha metodoloxía de "compactación" o profesor substituirá contidos xa dominados polo escolar por actividades de ampliación e de adestramento cognitivo. Para facilitar este tipo de traballo, reorganízase os espazos da aula en "rechunchos de traballo". Así mesmo, procurarase a consecución de éxitos frecuentes para reconducir a posible instauración dunha dinámica de rexetimento escolar.

Ámbito de atención e conducta

Para favorecer a capacidade de atención é conveniente que o rapaz teña un emprazamento próximo ao profesor, afastado de elementos de distracción. As actividades serán curtas e estableceranse límites temporais para a súa finalización. Por outra banda, formularánse preguntas con frecuencia e destaca-se a información relevante do anecdotario. Tamén dá bo resultado a utilización de recursos informáticos. Por último, pode ser necesaria a utilización de técnicas de modificación conductual para instaurar novas asociacións conducta-consecuencia, como son o uso consistente do reforzo positivo ou a economía de fichas, moi útiles nesta etapa educativa.

Ámbito social

Se aparezcan problemas de integración grupal, utilizarase a tutoría entre iguais e facilitarase adestramento en habilidades sociais e fomento de traballo cooperativo. Ten unha especial relevancia xerar expectativas positivas cara a favorecer unha autoestima axeitada. Pode precisarse establecer un programa que inclúa as habilidades básicas da relación interpersonal, como son a asertividade, a comunicación e o adestramento en resolución de conflitos.

Ámbito familiar

Familia e centro escolar deben compartir posicionamentos educativos, de xeito que se perciba coherencia entre ambos eidos. Os pais evitarán as ambivalencias, dicir, nin sobreprotección nin hiperespacio. Dende o centro educativo asesorábase sobre a aplicación de técnicas de manexeo condutual do TDAH e os aspectos sobreanerios da alta capacidade sinalados.

Queremos concluir este artigo, sublinhando que alta capacidade intelectual e TDAH non son incompatibles, a que malia existir dificultades diagnósticas na etapa infantil, non se debe pospor a intervención educativa. Convén ter presente que baixo a etiqueta de alta capacidade cognitiva ou TDAH, hai personalidades, capacidades e ambientes socioculturais sensiblemente diferentes. Isto é especialmente relevante nestas idades.

De aí que a resposta educativa deba incluir intervencións no ámbito escolar e familiar. Atenderanse, tanto os aspectos curriculares e metodolóxicos, como os conductuais e sociais. Sabemos que os problemas de interacción social supoñen un serio atranco para o seu progreso escolar e persoal. Por iso a aprendizaxe non se debe concibir só en termos de coñecemento, xa que a introdución de programas de habilidades sociais implica un achegamento importante á atención educativa que precisan estes alumnos.

En todo caso, é importante resaltar que a relación entre éxito escolar e intelixencia non é unívoca, pois inflúen decisivamente aspectos de motivación, personalidade e, mesmo, estilos de ensino, entre outras variables.

Bibliografía

CASTELLÓ, A. e MARTÍNEZ, M. (1999) *Alumnos excepcionament dotados intelectualmente*. Barcelona, Generalitat de Catalunya.

MONJAS CASARES, M. I. (1997) *Programa de enseñanza de habilidades de interacción social (PEHS)*. Madrid, CEPE.

ORJALES VILLAR, I. (2008) *Preescolares con riesgo de TDAH (10-13)*. En *Hiperactivos: estrategias y técnicas para ayudarlos en casa y en la escuela*. Madrid, Ed. LoQueNoExiste.

PARDO DE SANTAYANA SANZ, R. (2002) *Superdotación intelectual y trastorno por déficit de atención e hiperactividad (TDAH)*. En *Faísca: revista de altas capacidades* (9) 126-133.

RENZULLI, J. S. (1986) *The Three-Ring conception of Giftedness: a Developmental Model for Creative Productivity* (417-435). En STERNBERG, R. J. e DAVIDSON, J. E. (Eds.) *Conceptions of Giftedness*. New York, Cambridge University Press.

TERRASSIER, J. C. (1990) *La disincronía de los niños precoz* (69-74). En BENITO MATE, Y. (Coord.) *Problematización del niño superdotado*. Salamanca, Amarú Ediciones.

imprimir páxina

O MÁS VISTO

Mais alá da escola: a educación non formal

A auga cos cinco sentidos

Un proxecto sobre a auga en educación infantil

Preescolar na Casa: historia dunha atinada intuición

Congreso Internacional AIESEP2010. Os profesionais da educación física na promoción dun estilo de vida activo

O interese dos proxectos na escola infantil

COLABORA COA REVISTA

Foro

Cartas á directora

Investigación

Experiencias

OUTRAS SECCIONES

Tribuna

Axenda

Mediateca

Que é

Lexislación

Hemeroteca

Editorial

Outros artigos

Opinión